

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «FEAR» В ОПОВІДАННЯХ ЕДГАРА АЛЛАНА ПО

У статті розглядаються засоби вербалізації концепту «FEAR»/«СТРАХ» в готичних оповіданнях Едгара Аллана По, де цей концепт є ключовим. Окреслюється роль вивчення концептів при дослідженні специфіки авторського світосприйняття, надається визначення поняттю «концепт» та виокремлюються основні актуалізатори концептів. Проводиться аналіз найчастотніших мовних засобів репрезентації досліджуваного концепту та можливих додаткових значень, яких вони набувають в текстах творів автора.

Ключові слова: концепт, концептосфера, світосприйняття, вербалізатор, актуалізатор, додаткові значення.

Подгорная А. Б. Вербализация концепта «FEAR» в рассказах Эдгара Аллана По. В статье рассматриваются средства вербализации концепта «FEAR»/«СТРАХ» в готических рассказах Эдгара Аллана По, где этот концепт является ключевым. Очерчивается роль изучения концептов при исследовании специфики авторского мировосприятия, дается определение понятия «концепт» и выделяются основные актуализаторы концептов. Проводится анализ самых распространенных языковых средств репрезентации исследуемого концепта и возможных дополнительных значений, приобретаемых ими в текстах произведений автора.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, мировосприятие, вербализатор, актуализатор, дополнительные значения.

Pidgorna A. B. Verbalization of Concept “FEAR” in Edgar Allan Poe’s Stories. The article studies the means of concept “FEAR” verbalization in gothic stories by Edgar Allan Poe. This concept is a key one in the author’s conceptual sphere since the gothic style, in which Poe wrote most of his stories, aims at creating an atmosphere of horror and evoking a feeling of fear in the readership. The research underlines the importance of studying concepts when the ultimate goal of the research is to reveal the specificity of the author’s world perception and its reflection in the author’s literary works. The article proposes the definition to the term “concept” and singles out the main actualizers of concepts. Thus, the term “concept” is defined as a certain view on a fragment of the world or part of this fragment which has a complex structure expressed through different characteristics and realized through various language means. The study of Edgar Poe’s conceptual sphere proves that the most vivid concepts in it are the ones which were formed on the basis of the writer’s personal experience. He had to deal with the early death of his parents, his foster mother and his young wife, which undoubtedly had an adverse effect on the writer’s world perception and his literary works. FEAR became the result of the grief he had to overcome and, therefore, it is evident that the concepts “FEAR” and “DEATH” are closely interconnected in the author’s conceptual sphere. The research shows that the concept “FEAR” is verbalized in Poe’s stories through different means, viz. direct nominations, metaphors, epithets, similes, antitheses, paraphrases, etc. Some examples prove the abovementioned connection between the concepts “FEAR” and “DEATH”. All in all, the article proposes the methodology which can be used in the analysis of other concepts in Poe’s conceptual sphere as well as in the analysis of other authors’ individual pictures of the world.

Key words: concept, conceptual sphere, world perception, verbalizer, actualizer, additional meaning.

Дослідження лінгвальних засобів репрезентації концепту в мові письменника продовжує привертати увагу дослідників, адже дозволяє виявити принципи організації індивідуально-авторських концептосфер. Здатність деяких концептів набувати додаткових значень в межах художніх творів надає їм виключно індивідуальний характер та дозволяє виявити специфіку світобачення певного письменника. У той же час слід відмітити, що розуміння змісту художнього твору є процесом взаємодії концептосфер автора та читача. Спираючись на свій життєвий досвід та наявні фонові знання, читач намагається відповісти на питання, що хотів сказати автор і як він бачив світ. Іншими словами, читач дивиться на світ твору та світ автора крізь призму своєї картини світу, своїми очима.

Метою цього дослідження є виявлення основних мовних засобів репрезентації концепту «FEAR» («СТРАХ») в оповіданнях Едгара Аллана По. Цей концепт є ключовим в концептосфері цього письменника, більшість творів якого належать до готичного жанру. Розгляд концепту здійснюється через ключові слова і мотиви, які можуть розглядатися і в межах окремого твору, і в контексті всієї творчості письменника. Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких **завдань**: визначення поняття «концепт» та засобів його мовної репрезентації; виявлення основних мовних актуалізаторів концепту «FEAR» в оповіданнях Едгара Аллана По; встановлення можливих додаткових значень, що набувають вербалізатори концепту в аналізованих творах; та опис їх ролі у відбитті індивідуально-авторської картини світу письменника. Таким чином, **об’єктом** дослідження виступає концепт «FEAR» («СТРАХ») в оповіданнях Едгара Аллана По, а **предметом** – засоби його

мовної репрезентації у творах письменника. Матеріалам слугують англomовні тексти коротких оповідань автора [Рое 1994].

Концепт є продуктом процесів концептуалізації та категоризації світу людиною, які співіснують у постійній взаємодії. О.С. Кубрякова зазначає, що «категоризація світу – результат когнітивної діяльності людини, підсумок класифікації (таксономії) світу, що її оточує, та вичленовування окремих одиниць (таксонів) у даній класифікації, коли кінцевим підсумком зазначеної діяльності є формування певної категорії, що дозволяє побачити світ у головних атрибутах його буття та функціонування» [Кубрякова 2004, с. 307]. Таким чином, аналіз ментальних категорій – концептів – уможливорює зворотний процес – пізнання специфіки категоризації світу представниками певної лінгвospільноти.

Концепт, згідно з Е. Сепіром, містить у собі тисячі результатів пізнання, і їхня кількість може тільки збільшуватись [Цит. за: Kempson 1979, с. 16]. А отже, концепт є планом змісту мовного знака, тобто, окрім предметної віднесеності, він передає ще й усю комунікативно значиму інформацію [Воркачев 2001]. Це вказує на місце, яке посідає знак у системі мови: його парадигматичні, синтагматичні та словотвірні зв'язки, тобто – те, що Ф.Соссюр називає "значимість" і те, що, врешті-решт, відображає лінгвістичну цінність позамовного знака. Семантичний склад концепту включає також усю прагматичну інформацію мовного знака, яка пов'язана з його експресивною та ілюкативною функціями.

Ще одним компонентом семантики мовного концепту є когнітивна пам'ять слова, а саме – значеннєві характеристики мовного знака, пов'язані з його споконвічним призначенням і системою духовних цінностей носіїв мови. А з точки зору концептології найбільш суттєвим є так званий культурно-етнічний компонент, який визначає специфіку семантики одиниць природної мови і відображає мовну картину світу її носіїв. Таким чином, лінгвоконцепт, або лінгвокультурний концепт, є вербалізований культурний смисл, який відмічено етнічною специфікою і в реалізації якого спостерігається серійність [Кремзикова 2006, с. 86]. Концепт виявляє себе недискретною одиницею, яка акумулює у вигляді образних, понятійних та ціннісних асоціацій найрізноманітніші смисли, формування яких пов'язане із процесами суб'єктивного узагальнення та категоризації, самоусвідомлення та осмислення, систематизації та структурування відображуваного фрагмента дійсності [Карасик 2006, с. 5; Іващенко 2003, с. 104]. Результатами подібних процесів постають індивідуальні та національні картини світу.

Одним із провідних питань у розгляді концептів є проблема співвідношення концептів та одиниць мови. Найчастіше вираження концепту в мові приписують слову, а саме слово отримує статус імені концепту – мовного знака, який передає зміст концепту найбільш повно та адекватно [Воркачев 2001]. Стосовно імені концепту В.І. Карасік, наприклад, зазначає, що "ми говоримо про ім'я концепту в тому випадку, якщо область, що концептуалізується, осмислена в мовній свідомості та отримує однослівне означення" [Карасик 2004, с. 109]. Однак повністю погодитись із цим твердженням не можна, адже відмічають також існування концептів для кожного словникового значення слова, або ж взагалі відсутність прямої відповідності певних культурних концептів конкретним лексичним одиницям [Слышкин 2004]. В останньому випадку концепти втілюються в мовленні описово. Саме тому концепти іноді розподіляють на лексичні та фразеологічні згідно зі способом їх реєстрації в словнику. Зазначимо також, що в будь-якому випадку вербальне вираження концепту повинно мати місце, адже концепт – це ментальна одиниця, тобто продукт процесу мислення, який, як підкреслювалося раніше, реалізується лише за допомогою мови.

Засобами активізації концепту у свідомості індивіда, у свою чергу, можуть слугувати і ті мовні знаки, які прямо не називають цей концепт (тобто не є ім'ям цього концепту). У цьому випадку говорять про активізацію концепту в свідомості носіїв через асоціації за схемою "стимул => реакція" [Слышкин 2004]. Існування подібних асоціацій, що активізують певний концепт у свідомості індивіда, базується, на нашу думку, на трьох основних засобах виміру концептів – образному, понятійному та ціннісному [Карасик 2004, с. 129]. Під образною стороною, наприклад, розуміють зорові, слухові, тактильні, смакові

характеристики предметів, явищ, подій, що відображені у свідомості індивіда. Понятійна ж сторона концепту – це його мовна фіксація, а ціннісна – це важливість даного психічного утворення як для індивідуума, так і для колективу.

Ускладнює розуміння та дослідження концепту те, що жоден концепт не виражається в мові повністю [Карасик 2004, с. 130]. Дослідники пояснюють це тим, що структура концепту є не лише соціально, а і індивідуально обумовлена, тобто "залежить від психічних особливостей тієї чи іншої людини (її пам'яті, емоційного складу, глибини почуттів, характеру мисленнєвих процесів тощо) та особливостей її чуттєвого пізнання, обсягу та глибини життєвого досвіду, рівня самоактуалізації, що інтегрують фізичний, інтелектуальний та духовний потенціал окремо взятої людини, а отже образ власного Я є одним із субстанційних елементів концепту" [Іващенко 2003, с. 104]. Це зауваження набуває ще більшого значення в межах нашого дослідження, де об'єктом вивчення постають саме індивідуально-авторські концепти. І тому, з огляду на те, що концепт може носити як загальнонаціональний, так і індивідуальний характер, зазначимо, що враховуючи існування розмаїття індивідуально-образних асоціацій, які активізують у свідомості кожного окремого індивіда певний концепт, всі засоби вербалізації концепту зафіксувати неможливо.

Зважаючи на предмет нашого дослідження, під концептом, слідом за М.В. Піменовою, ми розуміємо "деяке уявлення про фрагмент світу чи частину такого фрагменту, що має складну структуру, виражену різними групами ознак, що реалізуються різноманітними мовними засобами" [Піменова 2004, с. 11]. Маючи, таким чином, складну структуру, зміст якої лише частково можна виявити через засоби його репрезентації в мові, концепти водночас дають можливість категоризації об'єктів, які мають певні властивості, у відповідні класи, що, у свою чергу, уможлиблює виявлення найдрібніших особливостей поняття, що підлягає розгляду.

Дослідження концептосфери Едгара поводить, що найяскравіше в ній представлені концепти, сформовані на основі власного важкого досвіду письменника. Рання смерть його батьків, молоді дружини та прийомної матері наклала значний відбиток на творчість Едгара По, отримала в його очах вельми огидного образу та стала чи не найбільшим його страхом. Отже, можна з впевненістю сказати, що концепт «FEAR» («СТРАХ») є відбитком пережитих Едгаром По потрясінь та вираженням його особистих страхів, які найчастіше пов'язані зі смертю. Зазначений концепт у тій чи іншій мірі присутній у більшості творів письменника. Він має безліч відтінків – від простого переляку, нервового збудження, та неспокою до жаху. «СТРАХ» дозволяє авторові нагнітити і без того напружену атмосферу оповідань, і, на наш погляд, має не автономне значення, а доповнює та підсилює інші концепти, які будують індивідуально-авторську концептосферу.

Для мовної актуалізації концепту «FEAR» По здебільшого вживає прямі номінації: *fear, tremulousness, horror, terror, awe, nervousness, disconcerts, anxiety* та інші. Однак, у той же час звертаємо увагу і на різноманіття та частотність експресивних засобів та стилістичних прийомів, в яких фігурують зазначені вище слова-актуалізатори концепту «FEAR». Так, для позначення стану жаху або створення відповідної атмосфери в творах автор використовує метафори, численні епітети, протиставлення, повтори та порівняння.

Прикладами метафор можуть слугувати такі словосполучення: *the King of the Terrors, madness of a memory, energy of despair, the wooden bed of horror* та інші. Відзначимо, що останній з наведених прикладів метафор *the wooden bed of horror* може слугувати гарною ілюстрацією актуалізації двох ключових концептів авторської концептосфери одночасно – концептів «СТРАХ» та «СМЕРТЬ».

У той же час великою частотністю використання характеризуються і епітети, що актуалізують концепт «СТРАХ» або надають актуалізаторам цього концепту додаткових значень чи характеристик. Епітети, використані в новелах По, можна класифікувати за такими функціями:

1) опис психологічного та ментального стану персонажів: *agonizing anxiety, nameless awe, deadly terror, unutterable horror, inwardly shudder, shuddering terror, delirious horror, wild*

desperation, appalled senses, unnerved mind, brief disconcert, vague horror, terror-stricken people та інші;

2) зображення середовища, оточуючих речей та явищ: *horrible regions, terrific barriers, horrible pits, wild and ghastly vivacity, hideously terrible, ghastly in extreme, fearful difference, fearful cry, wild look, ghastly train, tumultuous beating of the heart, fearful proximity, pictured horrors, terrible engine, fearful scimitar* та інші;

3) вираження освідомлення персонажами дійсності: *thrilling theories, fearful suspicions, fearful idea, blood-chilling tales, wild tales* та інші.

Почуття страху також підсилене вживанням прикметників вищого та найвищого ступеню: *the most hideous of fates, more fearful fate, the most horrible plan, more fearful images* та інші.

Також, серед інших стилістичних засобів, автор застосовує такі протиставлення та порівняння: *joy suddenly faded into horror; the most beautiful became the most hideous, as Hinnom became Gehenna; I felt every fibre in my frame thrill as if I had touched the wire of a galvanic battery; the whole mass of buildings was enveloped in terror as in a shroud; I came to flee silently from its odious presence, as from the breath of a pestilence.*

Вербалізація концепту «СТРАХ» в оповіданнях По може відбуватися і без безпосередньої номінації почуття страху, а через опис дій, що виконують персонажі, чи через опис фізіологічної реакції їх організму на якісь жахливі події:

...a low laugh that erected the hairs upon my head [Poe 1994, с. 380].

Окрім цього, Едгар По використовує повтори, які створюють відчуття динаміки оповідання та підсилюють напруження, що передається безпосередніми вербалізаторами концепту «СТРАХ»:

Down – steadily down it crept. I took a frenzied pleasure in contrasting its downward with its lateral velocity... Down – certainly, relentlessly down! It vibrated within three inches of my bosom!... Down – still unceasingly – still inevitably down! I gasped and struggled at each vibration. I shrunk convulsively at its every sweep [Poe 1994, с. 261-262].

Отже, як показав аналіз, концепт «FEAR»/«СТРАХ» здебільшого актуалізується в оповіданнях Едгара По через пряму номінацію та епітети. Метафори для вербалізації цього концепту застосовуються не так часто. У той же час вживання протиставлень надає читачеві можливість відчувати різницю між ілюзією, в яку хотілося б вірити, та між жорстокою дійсністю, побачивши яку, різко змінюється палітра почуттів, а надія та радість перетворюються на жах. Порівняння додають мальовничості та образності, а повтори – збільшують інтенсивність відчуття страху, роблять оповідання більш динамічним та створюють атмосферу безпомічності персонажів перед неминучим лихом. Представлена у статті методологія дослідження вербалізації концепту «FEAR»/«СТРАХ» в новелах Едгара Аллана По може надалі використовуватись як для вивчення функціонування та активізації інших концептів концептосфери цього автора, так і для дослідження авторських концептосфер інших письменників.

Література

- Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании [Электронный ресурс] / С.Г. Воркачев. – 2001. – Режим доступа: www.kubstu.ru/prb/_lincon/lingvocult.htm.
- Іващенко В.Л. Ментальна структура концепту / В.Л. Іващенко // Мова і культура. – Вип. 6. – Т. II / 1. – К. : Издательский Дом Дм.Бураго, 2003. – С. 100-108.
- Карасик В.И. Зеркальный концепт "ПРОСТОТА" / В.И. Карасик // Вісник ХНУ. – 2006. – № 726. – Вип. 49. – С. 5-14.
- Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
- Кремзикова С.Ю. Дискурсна варіативність лінгвокультурного концепту "VILAIN" / "ПРОСТОЛЮДИН" в старофранцузький період / С.Ю. Кремзикова // Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах: зб. наук. пр. – Донецьк: ДонДН, 2006. – Вип. 14. – С. 86-97.
- Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
- Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе [Электронный ресурс] / Г.Г. Слышкин. – 2004. – Режим доступа: www.fulbright.ru/russian/sumschool/2004/slyshkin.doc.
- Пименова М.В. Душа и дух: особенности концептуализации / М.В. Пименова. – Кемерово: ИПК "Графика", 2004. – 386 с.
- Kempson R.M. Semantic Theory / R.M. Kempson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1979. – 216 p.
- Poe E. A. Selected Tales / Edgar Allan Poe. – Croydon : Penguin Books, 1994. – 406 p.